

בין השמה לבגרות: ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי האומנה בישראל

ברכי בן סימון
אורטל טופורק בר
יואה שורק

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

המחקר הוזמן על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי ומומן בסיועו.

הצעה לציטוט:

בן סימון, ב', טופורק בר, א' ושורק, י' (2026). בין השמה לבגרות: ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי האומנה בישראל. דמ-074-26. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

תמצית

רקע

כ-900 מתבגרים בני 15-17 היו באומנה בשנת 2025 וכ-250 מסיימים מדי שנה את ההשמה. צעירים אלו נתקלים באתגרים ובחסמים רבים בשלב המעבר לבגרות, אך מעט ידוע לנו על מצבם בשלב זה, על ההכנה שקיבלו ועל דרכים לשפר את התמיכה והליווי. המחקר נותן מענה ללקונה זו ובוחן לראשונה כיצד מוגדרת הצלחה של צעיר בוגר אומנה ואת מערך ההכנה למעבר לבגרות שקיים בשירותי האומנה. המחקר נערך לבקשת שירות ילדים ומשפחות האומנה במנהל שירותים אישיים וחברתיים במשרד הרווחה והביטחון החברתי נוכח שינויים שחלו בשירות האומנה בעקבות אישור חוק האומנה לילדים התשע"ו-2016 ופעולות שנעשו בשירות להרחבת מערך ההכנה של הצעירים לבגרות.

מטרת המחקר

לסייע לבעלי תפקידים בשירות האומנה לטייב את מערך ההכנה למעבר לבגרות שקיים בשירותי האומנה ולהתאימו לצורכי הצעירים.

שיטת המחקר

המחקר כלל סקירת ספרות מקיפה¹ ו-38 ראיונות עומק חצי מובנים עם נשות מקצוע בשירות האומנה ובארגונים המפעילים את האומנה ועם צעירים בוגרי אומנה.

ממצאים

קווים לדמותו של צעיר בוגר אומנה מצליח

מודעות לתפיסה של הצעירים מהי הצלחה יכולה למקד את שירות האומנה באבני הדרך וביעדים שחשובים במיוחד לאוכלוסיית היעד ולכוון את המאמצים למקסום הזדמנויות להתפתחות מוצלחת. ההגדרות לצעיר מצליח שסיפקו המרואיינים לימדו על מורכבות הרעיון הזה של הצלחה. ניתוח ההגדרות לימד כי ההגדרות של הצעירים ושל נשות המקצוע דומות במהותן אף על פי שהשפה, נקודת המבט והדגשים יכולים להיות שונים. שלא במפתיע, נקודת המבט

¹ ראו בן סימון, ב' (2025). [מוכנות בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות ותוכניות הכנה לחיים עצמאיים: סקירת ספרות](#). דמ-051-25. מכון מאיר-ס-ג'וינט-ברוקדייל.

של נשות המקצוע היא מערכתית יותר ומתבוננת על הטווח הארוך, והצלחה נמדדת בשילוב בין חוסן פנימי ליכולת להשתלב במבנים החברתיים המקובלים. לעומתן, הצעירים מדגישים תחושה אישית והצלחה סובייקטיבית וכן ניצחון הרוח על חוויות העבר וקשיי היום-יום. נשות המקצוע מתבוננות החוצה ומבקשות עבור הצעירים השתלבות מיטבית בחברה ושלמות גשית. הצעירים מסתכלים פנימה ומבקשים לעצמם שלווה, יציבות רגשית, אהבה עצמית ויכולת להחזיק מעמד בהווה. הפער בהגדרות של הצלחה מדגיש את הצורך בהמשגה רחבה וגמישה של הצלחה, המשלבת בין נקודת המבט המערכתית ובין החוויה האישית של הצעירים עצמם.

המעבר לבגרות של בוגרי האומנה – צומת סיכון אישי ומערכתית

המעבר מהשמה לבגרות עלול להיות חוויה מלחיצה עבור רבים מן הצעירים שגדלו במשפחת אומנה. מועד סיום ההשמה נקבע לגיל 18 (או סיום התיכון), הגיל שבו קטינים הופכים לבגירים על פי חוק. אולם גיל זה אינו מתחשב במוכנות של הצעירים להתחיל בחיים עצמאיים או ביכולת ההתפתחותית, הכלכלית והרגשית שלהם לעשות זאת. זאת למרות ההכרה הגוברת כי צעירים אינם עוברים ביום אחד מנערות לבגרות, כפי שהציעו מודלים מסורתיים, אלא חווים תהליך הדרגתי שנמשך אל תוך שנות ה-20 (בגרות בהתהוות). המעבר לבגרות נתפס בעיני בוגרי האומנה כקטיעה חדה של התמיכה העוטפת שהם חוו בעת ההשמה והוא מלווה בתחושות של בדידות, חרדה וחוסר ודאות, בשעה שהם מנסים לנווט את חייהם בעצמם. גם נשות המקצוע הביעו תסכול מגדיעת הליווי של הצעירים ושל המשפחות בגיל 18.

הצעירים דיווחו על קשיים בהיבטים רבים בשלב המעבר לבגרות: קשיים רגשיים נוכח הפרידה ותחושת הנטישה וההתמודדויות עם אתגרי שלב המעבר כמו גם קשיים הנובעים ממצוקות ילדות שצריכות עיבוד; קשיים כלכליים ותעסוקתיים; קשיים בהתנהלות כלכלית נכונה וקשיים בצריכת שירותים בשל חוסר במידע על חובות, זכויות ושירותים העומדים לרשותם ורתיעה מלבקש עזרה. באומנות קרובים צעירים יכולים למצוא את עצמם טרודים במצב הבריאות של הסבים ובחשש שהם לא יישארו בחיים או לחוש חובה לסייע להם בהחזקת משק הבית, בטיפול באחיהם הקטנים או בפרנסה. דבר נוסף שעלה מן הצעירים הוא המעבר הנוסף, שיחודי לישראל, שהם מתמודדים איתו – השחרור מן הצבא והיציאה לחיים אזרחיים.

המצוקה שחווים הצעירים בשלב המעבר לבגרות עלולה ללוות אותם שנים רבות ולהשפיע על יכולתם להשיג את יעדיהם ולהבטיח להם מעבר יציב ומוצלח.

מה הצעירים צריכים?

תחום ההכנה למעבר לבגרות צריך להיגזר מן השאלה מה בוגר אומנה צריך. ממצאי המחקר מלמדים על כמה צרכים בולטים של הצעירים בשלב המעבר לבגרות:

קשר יציב ותמיכה של מבוגר אחראי: מעל הכול דיווחו הצעירים על צורך עז בקשר עם אדם בוגר שילווה ויתמוך, יספק אוזן קשבת ויכוון את צעדיהם בצמתים שונים. הצעירים זקוקים

לכתובת קבועה ואמינה שתהיה זמינה להם בכל עת שיחפצו. היכולת לפנות לאיש מקצוע או למבוגר אכפתי ותומך אחר בכל עת היא תנאי ליציבות של הצעירים.

תמיכה רגשית ועיבוד סיפור החיים שלהם: הצעירים חווים קשיים רגשיים רבים בשלב המעבר לבגרות, לרבות התקפי חרדה, דיכאונות, תסמיני פוסט טראומה, משברים רגשיים בעת השירות הצבאי, חוסר שייכות וקושי לתת אמון. צעירים אלו זקוקים לטיפול רגשי זמין גם אחרי סיום ההשמה, ולעיתים במיוחד בשלב זה כי יש פתיחות גדולה יותר לקבלו. דבר נוסף שחשוב לרווחה האישית של צעירים אלו הוא עיבוד חוויית האומנה ועיבוד סיפור החיים שלהם שיאפשרו להם לקבל את עצמם ולצמוח מהם.

ביטחון כלכלי ויכולת לתפקד עצמאית: צעירים בוגרי אומנה נדרשים לעבוד לפרנסתם, לעיתים גם תוך כדי השירות הצבאי או השירות האזרחי, ובעקבות כך נאלצים לוותר זמנית על השתלבות בלימודים. הצורך לדאוג לפרנסה מגיל צעיר הוא נטל כבד על כתפי הצעירים והם זקוקים לסיוע כלכלי בדמות דמי מחיה, מלגות לימודים או סבסוד של שירותים, למשל טיפול רגשי. צעירים אלו גם זקוקים לחינוך פיננסי בשל פערי ידע בתחום זה.

מגורים יציבים: מחשש להפוך לנטל על משפחת האומנה לאחר סיום דמי ההחזקה הצעירים עוזבים לעיתים את משפחת האומנה מוקדם מדי. יש מהם שחוזרים לבית ההורים הביולוגים למרות המורכבות השוררת בבית ויש מי שמצופים לסייע בפרנסת המשפחה. צעירים אלו זקוקים למקום מגורים שיאפשר להם לקדם את היעדים שלהם עצמם בשלב חיים זה.

סיוע בפנייה לשירותים: צעירים בוגרי אומנה רגילים שהסיוע מגיע אליהם מטעם מנחת האומנה או הארגון המפעיל, ושגם במקרים שהם אינם משתפים פעולה חוזרים ומציעים להם עזרה. לאחר סיום ההשמה הצעירים צריכים להתמודד עם שירותים שאינם "רודפים" אחריהם, שאינם זמינים בכל שעה של היום ושאינם תמיד נגישים. צעירים אלו זקוקים לא רק להכוונה למי לפנות אלא גם לסיוע כיצד לפנות. היעדר פנייה עלול לגרום להפסד זכויות ממשי.

היכן המערכת מתקשה?

לא בכדי המעבר לבגרות נדמה לצעירים כעמידה על קצהו של צוק. ממצאי המחקר מלמדים כי המערכת אינה בנויה לספק את המעבר ההדרגתי שהצעירים זקוקים לו מכמה סיבות:

נקודת התורפה העיקרית היא סיום ההשמה: אין פרוטוקול אחיד לסיום ההשמה, לא בכל המקרים נעשית שיחה גלויה עם ההורים האומנים ועם המתבגר על היום שאחרי ואין בכל המקרים העברה מסודרת של האחריות לשירות אחר.

תחום ההכנה למעבר לבגרות אינו מפותח דיו: אין תוכנית הכנה אחידה לכל ארגוני האומנה, פעולות רבות ממוקדות בהיבטים אינסטרומנטליים של ההכנה (מילוי טפסים רלוונטיים, הכרה בחיילים כבודדים, מתן מידע על זכויות) וחוסר מיקוד בהכנה רגשית-חברתית ארוכת טווח, הכוללת פיתוח חוסן ומסוגלות, עיבוד סיפור החיים ובניית רשתות תמיכה.

משאבי כוח אדם מוגבלים והיעדר מומחיות בתחום: תחלופה גבוהה של מנחות האומנה אינה מאפשרת תהליכי עומק, פוגעת ברציפות ומקשה על המנחות לזהות צרכים בקרב המתבגרים שבאחריותן. כמו כן מספר המתבגרים המצומצם שיש לכל אחת מן המנחות מקשה על בניית מומחיות בליווי המשפחות והמתבגרים באתגרי גיל ההתבגרות. הצורך בפיתוח מומחיות בליווי המשפחות בולט במיוחד בקרב משפחות אומנת קרובים, הן בשל קשיי ההורים לספק את התמיכה הנדרשת הן בשל השיעור הגבוה של מתבגרים (80% מסך המתבגרים באומנה רגילה) בקרב אומנת קרובים.

פער מבני אל מול השירותים בקהילה: תנאי סף לקבלת שירותים מקשים על שמירה על רצף טיפולי בשל היעדר זכאות לקבלת שירותים ממערכות מסוימות. לא בכל הרשויות המקומיות מועסקות עו"סיות של תוכנית יתד ושל תוכנית ניצוץ, וגם הרגיעה של בוגרי אומנה מלהיות משויכים ל"אוכלוסיית רווחה" עלולה להקשות על צריכת שירותים המחייבים רישום במחלקות לשירותים חברתיים.

כיצד נראה מערך ההכנה למעבר לבגרות היום?

אם בשל תפיסת האומנה כזמנית, אם מתוך תפיסה שהאחריות של שירותי האומנה לילדים מסתיימת בגיל 18 ואם בשל מודל המשפחה של האומנה הטומן בחובו הנחה שההכנה תיעשה באופן טבעי על ידי ההורים האומנים, נראה שנושא הכנת המתבגרים ליום שבו תסתיים ההשמה לא היה במוקד הפעילות של שירות האומנה ועד לאחרונה היה נקודת עיוורון של שירותי האומנה ושל המדיניות. מן הראיונות עם הצעירים עלה כי במרבית המקרים לא הייתה הכנה פורמלית למעבר לבגרות בזמן שהותם באומנה ואם הייתה הכנה היא התמקדה בהיבטים אינסטרומנטליים נקודתיים ולא בהכנה רגשית-חברתית ארוכת טווח. כמה מהם ציינו שלא הייתה הכנה בכלל וכמה מהם אמרו שהייתה אך היא לא הייתה מספקת.

בחמש השנים האחרונות גברה מאוד המודעות להיבט זה של העבודה עם המתבגרים ועם המשפחות ואיתה גם העיסוק של שירות האומנה בו:

במטה האומנה קיימת היום ההבנה שבאחריותו להוביל מדיניות ותוכניות הכנה למעבר לבגרות וליצור אחידות במתן המענים. ממצאי המחקר מלמדים על התחלה של תהליכי הסדרה כמו כינוס הוועדה לתכנון טיפול בכיתה י"ב כדי לדון ביום שאחרי סיום ההשמה והידוק התהליך של הכרה בבוגרי אומנה כחיילים בודדים וקיצורו. המטה גם פעל להקים פורום שלרכזי מתבגרים שסייע בהבניית התפקיד. תפקיד זה קיים בפועל כבר כחמש שנים אבל עד מועד ביצוע המחקר לא היה לו תקן רשמי. במטה ובארגונים המפעילים רואים בתפקיד זה מנגנון מרכזי בשיפור תהליך ההכנה לשלב המעבר לבגרות והוא נכלל בנוסח המרכז החדש לבחירת הארגונים המפעילים.

במרבית **הארגונים המפעילים** דווח על פיתוח גוף ידע בתחום ההכנה למעבר לבגרות ועל התמקצעות בתחום. תפקיד רכז המתבגרים מורכב היום מכמה רכיבים עיקריים: (1) חיפוש

ורכוז המידע על תוכניות ושירותים עבור בוגרי האומנה ועל זכויות והנגשתן למנחות; (2) ייעוץ למנחות בצמתים שונים (בהתאם למסלול שבוחר המתבגר ושל כל קבוצת אוכלוסייה) ובהסדרת הליכים כמו הכרה כחייל בודד, מימוש זכאות לכספים מן המוסד לביטוח לאומי, בקשה להארכת האומנה; (3) סיוע למנחות בחיבור למערכות אחרות (למשל תוכנית יתד או השירות לבני נוער וצעירים) ובמקרים פרטניים שמצריכים התערבות של הרכזת; (4) בכמה מן הארגונים התפקיד כולל גם ארגון של ימים מיוחדים למתבגרים, אם זה סמינרים וסדנאות ואם זה ימי בודדים או ימי כיף שמשלבים מתן מידע על זכויות ופעילות להגברת תחושת השייכות לארגון וגם לקבוצת השייכות כמקור תמיכה.

בין הארגונים המפעילים נמצאו הבדלים באופן ההכנה למעבר לבגרות. יש ארגונים שמתמקדים במענים קבוצתיים ומארגנים כאמור סמינרים וסדנאות בנושאים רלוונטיים ויש ארגונים שמתמקדים בעבודה פרטנית עם המתבגרים במסגרת התוכנית האישית. עמותת אור שלום היא היחידה שמפעילה כבר שנים רבות תוכנית ליווי לבוגרים המתחילה בכיתה 'ו' ונמשכת עד גיל 26.

סיכום והמלצות

האתגר העיקרי במעבר מהשמה לבגרות הוא קטיעת רצף הטיפול והיעדר אחריות מערכתית לאחר גיל 18. נוסף על אתגרי המעבר לבגרות, בוגרי אומנה מתמודדים עם השפעות מצוקות עבר וזאת בלי התמיכה המעשית, הכלכלית, הרגשית והחברתית שהורים ממשיכים להעניק לילדיהם עד שנות העשרים המאוחרות. ממצאי המחקר מראים כי תמיכה רגשית וליווי של מבוגר אכפתי נתפסים כתורמים יותר מכל משתנה אחר להצלחה. כלומר, במקום לקבוע גיל שרירותי לסיום ההשמה, על המדינה לאמץ תפיסה של המשך הורות.

תמיכה בצעירים בוגרי אומנה דורשת מאמץ משותף של משרדי ממשלה, ארגונים חברתיים, מוסדות קהילה ואנשים תומכים ואכפתיים. מענה לצורכי הצעירים כמו מגורים יציבים, סיוע כלכלי, תמיכה רגשית ומעשית יתרום לחיזוק המסוגלות והחוסן הרגשי של צעירים אלו כדי שיוכלו לממש את מלוא הפוטנציאל שלהם ולשגשג בבגרות. בשעה שנמשכים המאמצים לקדם מדיניות ותוכניות הכנה למעבר לבגרות, יש גם להכיר בחוסן ובכוח של המתבגרים והצעירים המתמודדים באומץ ובנחישות עם אתגרי המעבר. יחד איתם אפשר לבנות להם עתיד בטוח ולהבטיח שיש להם את המשאבים ואת ההזדמנויות הדרושים להם להצלחה.

בפיתוח ובהרחבה של מערך ההכנה למעבר לבגרות והתמיכה בו יש לתרגם את הגדרות ההצלחה לכלים שיאפשרו לצעירים להשיג את שאיפותיהם למצוא יציבות רגשית, שלוהה ורשתות תמיכה. בתוך כך מוצע:

שינוי תפיסתי. למסגר את ההכנה למעבר לבגרות כתהליך רב-שנתי המתחיל בגיל 15-16 ונמשך אל תוך שנות ה-20.

בניית פרוטוקול סדור. לבנות תהליך מחייב הכולל שיח מובנה עם המתבגרים, שיח עם ההורים האומנים, הסדרה מראש של מגורים או ציפיות מהמשך הקשר עם משפחת האומנה, העברה מסודרת של הטיפול לעו"ס יתד / עו"ס ניצוץ / צה"ל / רשות מקומית.

הגדרת תפקיד רכז המתבגרים והסדרתו. להבטיח תקן לרכז מתבגרים בכל ארגון מפעיל ולהגדיל את היקף המשרה, ולהרחיב את תפקיד הרכז כך שישמש מתאם טיפול – ידאג לליווי תהליך ההכנה, כולל בחינה ועדכון של התוכניות האישיות, ייצור שיתופי פעולה בין-מערכתיים וימשיך בליווי הצעירים עם תום ההשמה.

בנייה של תוכנית אישית לכל מתבגר וצעיר. לבנות תוכנית הכנה ומעבר אישית על בסיס הצרכים הייחודיים לכל מתבגר וצעיר. תוכנית זו צריכה לכלול מענים אישיים וקבוצתיים ולהתמקד בכמה תחומים: חיזוק קשרים חברתיים; הקניית מיומנויות פסיכו-סוציאליות כמו ויסות רגשי; פיתוח הרגלי למידה ומיומנויות רכות של עולם העבודה; הקניית כישורי חיים, לרבות חינוך פיננסי. ההכנה לבגרות נוגעת לכל תחומי החיים וצריכה להתחיל עם כניסתו של הילד לאומנה ובכל גיל להיעשות בהתאם לשלב ההתפתחותי וליכולות של כל ילד. לקראת סיום ההשמה יש להתמקד בבניית תמונת עתיד, חיבור לשירותים ומתן מידע על חובות וזכויות, תכנון מגורים, ותכנון לימודים ותעסוקה.

המשך ליווי ותמיכה. להאריך את אחריות הארגונים המפעילים לצעירים כדי לספק תמיכה במוקדי סיכון מאוחרים יותר, למשל השחרור מן השירות הצבאי, ובשלב היציאה בקרב אוכלוסיות ללא מסלול המשך ברור כמו צעירים ערבים או צעירים חרדים שלא מקובל אצלם לעזוב את הבית לפני נישואין.

בניית מומחיות בטיפול במתבגרים. להכשיר את מנחות האומנה לטיפול במתבגרים ולספק להורים האומנים הדרכות וכלים להתמודד עם אתגרי גיל ההתבגרות. לעשות התאמות לעבודה עם אוכלוסיות ייחודיות: משפחות אומנת קרובים – ליווי אינטנסיבי, תמיכה משפחתית רחבה וגישור על פערים בין-דוריים; אוכלוסייה חרדית – התאמת מסלולים חלופיים וסיוע בסוגיות של שידוכים וחתונה; אוכלוסייה ערבית – חיזוק קשרי קהילה וחיבור לשירותים.

פיתוח מנגנוני מדידה והערכה. לשלב בעבודת שירות האומנה והארגונים המפעילים מדידה שוטפת ומחקרי הערכה כבסיס לבניית מענים מותאמים לצורכי המתבגרים והצעירים.